

Conflicterende of convergerende ambities in de Eems-Dollard?

Joep (G.H.P.) Dirx

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR

Rikke (R.C.M.) Arnouts

Alterra, onderdeel van Wageningen UR

Mireille (M.) de Heer

Planbureau voor de leefomgeving

Het Eems-Dollardgebied is één van de laatste nog open estuaria in Nederland. Het gebied herbergt belangrijke (internationale) natuurwaarden, maar vormt ook de toegangspoort tot havens met een grote economische betekenis voor de regio. De huidige economische ontwikkeling vraagt om voortdurende ingrepen in het estuarium. Dat zet de natuurwaarden onder grote druk. Bedrijfsleven, overheden en natuurbeschermers zoeken naar mogelijkheden om de economische en de ecologische betekenis van het gebied beter in balans te brengen. Met de kijkrichtingen uit de Natuurverkenning als hulpmiddel verkennen we hoe dat er uit zou kunnen zien. We proberen ook, terugblikkend op de ervaringen in het Eems-Dollardgebied, aan te geven hoe zo'n ontwikkeling tot stand zou kunnen komen.

Ecologie en economie van het estuarium

Het Eems-Dollardestuarium is één van de vier grote estuaria van de Nederlandse delta (Schelde, Maas, Rijn en Eems) en één van de laatste met een vrij uitstromende rivier. Het ecologische belang van het gebied blijkt uit het feit dat het in 2007 werd toegevoegd aan het Natura 2000-gebied Waddenzee. Het estuarium herbergt de grootste klutenkolonie van Noordwest-Europa. Trekvogels als wintertaling en zwarte ruiters maken er tijdens de trek een tussenstop om aan te sterken. Daarnaast fungeert het gebied als kraamkamer voor platvis. Zo groeit van alle schol in de Noordzee ongeveer 75% op in de Waddenzee, waarvan zo'n 25% in het Eems-Dollardestuarium.¹

Het gebied herbergt ook veel economische activiteit. De Eems is de toegangspoort tot de havens van Delfzijl met zijn chemische industrie, de zich snel ontwikkelende Eemshaven en aan de

Dammen en sluisen, zoals hier in de Westerwoldse Aa, dammen letterlijk de voor estuaria kenmerkende geleidelijke zoet-zoutovergangen af.

overkant – in Duitsland – de havens van Papenburg en Emden. De bedrijvigheid in deze havens vraagt om een goede bereikbaarheid voor grote, diepstekende schepen wat doorlopend baggerwerkzaamheden nodig maakt.

Het intensieve baggeren veroorzaakt ecologische problemen. Eén daarvan is dat het voor estuaria karakteristieke fijnmazig vertakte geulensysteem verdwijnt. Omdat namelijk alleen de vaargeul wordt verdiept, stroomt daar het meeste water door. De andere geulen in het estuarium, waar veel minder water door stroomt, slibben langzaam maar zeker dicht.

Door de hoge stroomsnelheid in de gebaggerde geulen komt er veel sediment in beweging. Er zit zoveel slib in het water dat er wel over vloeibare modder gesproken wordt en de Eems de Gele Rivier wordt genoemd. Door de hoge concentraties slib kan er onvoldoende licht in het water doordringen, kunnen er geen waterplanten leven, gaan organismen dood en treedt zuurstofloosheid op.

Behalve het baggeren beïnvloeden ook andere ingrepen in het estuarium de natuurkwaliteit. Vaak gaat het daarbij om relatief kleine ingrepen die samen echter voor grotere veranderingen in het ecosysteem hebben gezorgd, zoals de spreekwoordelijke druppels die uiteindelijk een emmer doen overlopen. Een voorbeeld zijn de dammen en sluizen die kleine riviertjes als de Westerwoldse Aa afsluiten van het estuarium. Ze dammen letterlijk de voor estuaria kenmerkende geleidelijke zoet-zoutovergangen af en maken het voor trekvisserij moeilijk om tussen zee- en rivierwater te migreren.

Verder hebben bochtafsnijdingen de totale lengte van de Eems met ongeveer 100 km bekort. Dijken snoeren de rivier in.

Daarnaast wordt de waterstand in de rivier periodiek fors verhoogd om de grote cruiseschepen, die in het Duitse Papenburg worden gebouwd, toegang tot zee te geven. Daarvoor wordt het Emssperrwerk gesloten, zodat het water in de Eems wordt opgestuwd tot het voldoende is gestegen om de diepstekende cruiseschepen naar zee te kunnen varen.

Het verschil tussen hoog- en laagwater is door alle ingrepen sterk toegenomen en op sommige plekken 75 cm groter dan een eeuw geleden. Door de diepe vaargeul kan het Noordzeewater ongehinderd het gebied instromen terwijl tegelijkertijd de dijken, sluizen en dammen de ruimte in het estuarium beperken. Het gevolg is dat tijdens stormvloed gevaarlijk hoge waterstanden optreden. Het waterschap ziet zich enkele malen per jaar genoodzaakt de coupures in de waterkering rond het centrum van Delfzijl te sluiten om te voorkomen dat de stad onder water loopt.

Naar een meer duurzame ontwikkeling

De spanning tussen de economische ontwikkeling en de natuurkwaliteit van het gebied leidt er toe dat de bij het gebied betrokken partijen soms met elkaar in botsing komen. Zo barstte een juridische strijd los over de plannen voor de bouw van twee kolencentrales in de Eemshaven. Natuur- en milieuorganisaties (verder NGO's) vochten de verleende vergunningen aan. Dat het gebied is aangewezen als Natura 2000-gebied gaf hen daarbij een stevige stok achter de deur. Het bedrijfsleven wist zich tegelijkertijd gesteund door de betrokken overheden die de benodigde vergunningen hadden afgegeven. Bedrijfsleven en NGO's realiseerden zich echter ook dat zij via juridische strijd hun ambities niet of slechts moeizaam zouden kunnen realiseren.²

NGO's kunnen namelijk wel ongewenste ontwikkelingen lang tegenhouden, maar daarmee nog niet de door hen gewenste duurzame ontwikkeling van het gebied bewerkstelligen. Tegelijkertijd weet het bedrijfsleven dat NGO's hun plannen lang kunnen tegenwerken met juridische procedures. Dat besef was de aanleiding voor bedrijfsleven en NGO's om in gesprek te gaan met de ambitie een convenant te sluiten over de toekomst van het Eems-Dollardestuarium. Het uitgangspunt van de dialoog is dat er voldoende ruimte moet zijn voor economische activiteit om deze krimpregio leefbaar te houden, maar dat de economische ontwikkeling niet ten koste mag gaan van de natuur.

Het Eems-Dollardestuarium is aangewezen als Natura 2000-gebied, maar herbergt ook veel economische activiteit.

¹ Zie: <http://www.waddenvereniging.nl/red-de-eems>.

² Zie bijvoorbeeld: Eemshaven Convenant of E-pact. Rapport IMSA, NOD188.

³ Zo'n ontwikkeling wordt geschetst in het scenario 'De Alg' in de position paper Groene Groei van de Waddenvereniging.

Het Eems-Dollardestuarium is één van de vier grote estuaria van Nederland.

Bedrijven kiezen er overigens meer en meer voor om met NGO's in gesprek te komen over de gewenste ontwikkelingen in een gebied of sector. Men spreekt van stakeholder engagement. En dat leidt er soms ook toe dat bedrijven en NGO's overeenkomsten sluiten. Zo kwamen NUON en de NGO's in het Eems-Dollardestuarium overeen dat het kolengestookte gedeelte van de door NUON te bouwen energiecentrale zou worden opgeschort terwijl de bouw van het gasgestookte gedeelte zonder bezwaren kon doorgaan.

Het beoogde convenant over een evenwichtige economische en ecologische ontwikkeling van het Eems-Dollardestuarium is er echter nog niet gekomen. Het zogeheten e-pact wat bedrijven en NGO's met elkaar hebben gesloten, is een intentieverklaring met zeven punten waarover de partijen het niet eens zijn geworden. Kennelijk lagen de belangen van bedrijven en NGO's nog te ver uit elkaar om tot een echt convenant te komen. Het feit echter dat de partijen met elkaar in gesprek zijn over de toekomst van het gebied, wordt door hen als een belangrijke eerste stap beschouwd.

Natuurverkenning 2011 en kijkrichtingen

De Natuurverkenning 2011 verkent de toekomst van de Nederlandse natuur met behulp van vier kijkrichtingen. Elke kijkrichting sluit aan bij een visie op de functie van natuur. De kijkrichtingen zijn uitgewerkt als extremen. Op die manier verduidelijken ze het palet aan mogelijkheden en komen de achterliggende visies en opgaven het best in beeld. In de kijkrichting *Vitale natuur* staat het herstel en behoud van biodiversiteit voorop. In de kijkrichting *Beleefbare natuur* biedt de natuur bovenal een mooie en fijne leefomgeving. In de kijkrichting *Inpasbare natuur* maakt de mens – op al dan niet duurzame wijze – gebruik van natuur. In de kijkrichting *Functionele natuur* fungeert de natuur als duurzame leverancier van diensten en producten. De Natuurverkenning 2011 is een uitgave van het Planbureau voor de Leefomgeving, Bilthoven.

De gesprekken over de toekomst van het gebied gaan verder. Nederland en Duitsland werken samen aan een Integraal Management Plan voor het Eems-Dollardestuarium. De Provincie Groningen heeft bovendien het project *Ecologie en economie in balans* gestart. Beide trajecten beogen de ecologische en economische ontwikkeling van het gebied met elkaar in balans te brengen. Met de vier kijkrichtingen uit de Natuurverkenning verkennen we hoe dat er uit zou kunnen zien (zie ook Kader). Daarbij proberen we ook, op basis van de ervaringen in het Eems-Dollardgebied, aan te geven hoe zo'n ontwikkeling tot stand zou kunnen komen.

Beelden voor de toekomst

Vitale natuur in het Eems-Dollardgebied

Een toekomst waarbij alles moet wijken voor natuur en het estuarium zich volledig natuurlijk kan ontwikkelen – het uitgangspunt voor de kijkrichting *Vitale natuur* – lijkt op het eerste gezicht niet te passen in de ambitie economie en ecologie in balans met elkaar te ontwikkelen. Toch laat deze kijkrichting nog wel ruimte voor economische activiteiten. Die moeten zich dan wel aanpassen aan de ruimte die het natuurlijke systeem biedt.

In de kijkrichting *Vitale natuur* bepalen natuurlijke processen het aanzien van het Eems-Dollardestuarium. Daardoor kan zich een fijn vertakt geulenstelsel ontwikkelen met talloze zoet-zoutovergangen. Grote troepen kluten, scholeksters en noordse sterns foerageren er op de schelpdierbanken, zeegrasvelden en uitgestrekte kwelders.

In de havens gonst het tegelijkertijd van de bedrijvigheid. Dat kan in de kijkrichting *Vitale natuur*, want een robuust estuarium kan veel medegebruik hebben zonder dat er ecologische schade ontstaat. Een belangrijk uitgangspunt bij de economische activiteit in de kijkrichting *Vitale natuur* is wel dat de havens in het estuarium Waddenhavens zijn. Dat wil zeggen dat ze niet voor de meest diepstekende schepen bereikbaar zijn en dat veel schepen de havens alleen rond hoogwater kunnen aanlopen.

Een nieuw aan te leggen overslageiland in de Noordzee zou een oplossing kunnen bieden voor de beperktere toegankelijkheid van de bestaande havens. Diepstekende zeeschepen laden hier hun vracht over op kleinere schepen met een kleinere diepgang, die wel in de Waddenhavens terecht kunnen.

Een andere oplossing kan een transitie zijn naar een economie die niet langer steunt op de aanvoer van grote volumes met een kleine waarde, zoals nu nog het geval is, maar juist op kleine volumes met een grote waarde: van high volume, low end naar low volume, high end.³ De beperkte toegankelijkheid van de havens is dan geen belemmering voor de economie.

In de kijkrichting *Vitale natuur* zijn omvangrijke herstelmaatregelen nodig om de natuurlijke processen in het estuarium weer de ruimte te geven. Belangrijk is de getijdeamplitude te verkleinen, zodat de slibconcentraties in het water verminderen. Of alleen stoppen met baggeren daarvoor voldoende is, is niet duidelijk. Misschien is het nodig in enkele diepe geulen drempels aan te leggen.

Daarnaast is herstel van zout-zoetovergangen nodig. Riviertjes, zoals de Westerwoldse Aa, die vaak al vanaf de Middeleeuwen zijn afgedamd, en ook de Eems zelf, moeten weer een open verbinding met het estuarium krijgen. Trekvissen, zoals fint en rivierprik, kunnen dan weer vrij migreren tussen zee- en rivierwater. Om ruimte te creëren voor zoet-zoetovergangen, zal landbouwgrond direct langs de riviertjes plaats moeten maken voor natuur.

Ook worden er in de kijkrichting *Vitale natuur* dijken teruggelegd zodat ruimte ontstaat voor de ontwikkeling van kwelders en voor de fijnmazige zout-zoetovergangen die bij een estuarium als het Eems-Dollardgebied horen. Doordat het water meer ruimte krijgt en de kwelders de dijken beschermen, is er tijdens stormvloed minder kans op wateroverlast.

Beleefbare natuur in het Eems-Dollardgebied

De kijkrichting *Beleefbare natuur* lijkt op het eerste gezicht van weinig betekenis voor het Eems-Dollardestuarium. Het gebied ligt immers in een dunbevolkte, relatief onbekende en ver van bevolkingscentra gelegen regio. Wanneer echter de economische ontwikkeling van de regio verschuift naar een op *low volumes, high end* gerichte bedrijvigheid, dan kan de nabijheid van een groot natuurgebied een rol gaan spelen als vestigingsplaatsfactor voor bedrijven. Bedrijven met op *low volumes, high end* gerichte activiteiten zoeken namelijk locaties met een hoge *quality of life* voor hun hoogopgeleide personeel.

Om het estuarium een rol te laten spelen als *Beleefbare natuur* zijn forse investeringen nodig. Het gebied zal namelijk beleefbaar gemaakt moeten worden. Het estuarium zelf blijft moeilijk toegankelijk, wandelen of fietsen is er niet mogelijk en voor watersport biedt het drukke scheepvaartverkeer op de Eems en het verder ondiepe estuarium weinig ruimte. Vanaf de dijken rond het gebied zijn er echter in de kijkrichting *Beleefbare natuur* wel volop mogelijkheden van het uitgestrekte estuarium te genieten. Vanuit vanaf de dijk toegankelijke vogelkijkhutten kunnen bezoekers genieten van de weidsheid van het gebied en de op de slikken foeragerende vogels en rustende zeehonden, zonder deze te verstoren. Dankzij ruimere mogelijkheden voor wadlopen kunnen liefhebbers het gebied ook doorkruisen. De watersport zal ook in de kijkrichting *Beleefbare natuur* beperkt blijven tot enkele platbodenvaarders en zeekajackers die nog echt leegte en eenzaamheid kunnen beleven. Om de beleefbaarheid van die leegte te versterken wordt de horizonvervuiling aangepakt. Dat kan door slim materiaal- en kleurgebruik bij de bouw van installaties en bedrijfsgebouwen.

In de kijkrichting *Beleefbare natuur* is het belangrijk dat het gebied het imago heeft van een schone, gezonde leefomgeving.

In de kijkrichting *Vitale natuur* kan zich een fijn vertakt geulenstelsel ontwikkelen met talloze zoet-zoetovergangen.

In de kijkrichting *Beleefbare natuur* kunnen bezoekers vanuit vogelhutten genieten van de weidsheid van het gebied en de vogels en zeehonden op de slikken.

Daarom wordt gekozen voor een economische ontwikkeling die zich richt op schone bedrijvigheid met een groen karakter. De windmolens die vanuit het hele estuarium te zien zijn, dragen daar aan bij. Het nabijgelegen Duitse eiland Borkum, dat zich als *Kurort* profileert, profiteert van de schone en heilzame uitstraling van het gebied.

Functionele natuur in het Eems-Dollardgebied

Het Eems-Dollardestuarium levert in de kijkrichting *Functionele natuur* verschillende ecosystemendiensten. De eerste is veiligheid tegen hoog water. Om deze ecosystemedienst te kunnen realiseren is de 'poort' naar de Noordzee, die door de grootschalige vaarwegverdieping wagenwijd open is gezet, weer een stuk gesloten. Door de geul minder diep uit te baggeren kunnen stormvloedeminder makkelijk het gebied binnendringen.

Door ook meer ruimte te bieden aan de ontwikkeling van kwelders, en zo meer ruimte aan het water te geven, lopen stormvloedeminder hoog op. Net als in de kijkrichting *Vitale natuur*, worden in de kijkrichting *Functionele natuur* dijken landinwaarts verplaatst.

In de kijkrichting *Functionele natuur* wordt niet alleen minder diep, maar ook slimmer gebaggerd. Dat leidt tot een betere waterkwaliteit, zodat ook ecosystemendiensten op het vlak van aquacultures zich kunnen ontwikkelen. Volledig stoppen met baggeren, zoals in de kijkrichting *Vitale natuur*, is niet nodig zolang maar zo gebaggerd wordt dat vertroebeling achterwege blijft.

Het schone water biedt mogelijkheden om mosselen en oesters te telen. Kwekerijen op de wal benutten zowel het schone water als de restwarmte van energiecentrales voor de teelt van garnalen. Omdat een robuust ecosysteem tot stand is gebracht, kunnen vissers duurzaam uit de natuurlijke visbestanden in het estuarium oogsten.

De Eemshaven ontwikkelt zich in deze kijkrichting tot dé biomassa-hub van Noordwest-Europa. De energiecentrales stoken biomassa. Het estuarium zelf is een bron van biomassa door de kweek van algen. Ook het potentiaalverschil tussen zoet en zout water en het getijverschil vormen duurzame energiebronnen.

Inpasbare natuur in het Eems-Dollardgebied

In de kijkrichting *Inpasbare natuur* is de ontwikkeling gericht op economische belangen. De duurzaamheid daarvan speelt een ondergeschikte rol. De demografische krimp in de regio maakt dat gemeenten en provincie initiatieven voor nieuwe economische activiteit met open armen ontvangen. De diepe vaargeul, de goed toegankelijke havens en de relatief lage ruimtedruk vormen belangrijke vestigingsplaatsfactoren voor bedrijven die zich richten op het verstouwen van grote volumes. Waar anders in Nederland kan dat nog?

De kolencentrales in de Eemshaven worden efficiënt bevoorrad door de grootste bulkcarriers. Dankzij de ruime beschikbaarheid van koelwater hoeven energieproducenten niet te investeren in kostbare koeltorens. De havens bieden daarnaast volop ruimte voor ruimte-intensieve vormen van overslag, zoals van auto's. De grote volumes wegen op tegen de relatief lage toegevoegde economische waarde van deze vorm van bedrijvigheid.

Er blijft overigens ook in deze kijkrichting ruimte voor natuur. Op de braakliggende terreinen in het havengebied ontwikkelt zich tijdelijke natuur. Vooral pioniersoorten profiteren hiervan. Pas als de terreinen door bedrijven in gebruik worden genomen, moet de natuur plaatsmaken. Leidingstroken groeien met slim beheer uit tot interessante mini-natuurgebiedjes. In het estuarium leven planten en dieren, zoals de zeehond, tureluur en grauwe gans. Er is echter weinig onderwaterleven omdat de vertroebeling van het water niet wordt aangepakt. Het baggeren blijft op grote schaal doorgaan. Bereidheid om te betalen voor ecologisch herstel is gering bij zowel bedrijfsleven als overheden.

In de kijkrichting *Inpasbare natuur* staat niets de economische ontwikkeling van het gebied in de weg.

Meer evenwicht tussen economie en ecologie vraagt concessies

De voor de Eems-Dollard uitgewerkte kijkrichtingen van de Natuurverkenning 2011 laten zien dat er mogelijkheden zijn economie en ecologie meer met elkaar in balans te brengen. Dit vraagt wel concessies aan beide kanten. Zo blijft er in drie van de vier kijkrichtingen minder ruimte voor economische ontwikkeling doordat de gewenste duurzame ontwikkeling van het gebied nu eenmaal grenzen stelt.

Alleen in de kijkrichting *Inpasbare natuur* houdt de economische ontwikkeling alle ruimte. Maar de ambitie de economische en de ecologische ontwikkeling van het gebied met elkaar in balans te brengen, kan dan niet gerealiseerd worden. De ontwikkeling is bovendien niet duurzaam en vraagt doorlopende investeringen in het op voldoende diepte houden van de vaarweg.

De kijkrichting *Vitale natuur*, waarin alle ruimte wordt gegeven aan de natuurlijke processen in het gebied, staat daar tegenover. Deze kijkrichting perkt de ruimte voor economische ontwikkeling het meest in doordat de natuurlijke ontwikkeling van het gebied de toegankelijkheid ervan met grote diepstekende schepen verkleint.

Het is de vraag of in *Vitale natuur* wel echt ruimte blijft bestaan voor economie. Want de oplossingen die we daarvoor in de kijkrichtingen aanreikten zijn – binnen de tijdshorizon van de Natuurverkenning (2040) – niet erg realistisch. Dat geldt zowel voor de aanleg van een overslageland in de Noordzee als voor een transitie naar een andere economie. Beide brengen grote kosten en/of desinvesteringen met zich mee.

Denk aan de blijvende kosten die – naast de investeringen voor de aanleg van een Noordzee-eiland – de overslag van lading met zich meebrengt. Het zal de aantrekkelijkheid van de havens in het estuarium geen goed doen. Denk ook aan de grote desinvesteringen die een transitie naar een op *low volume, high end* gerichte economie met zich meebrengt, zoals het versneld afschrijven van een nog niet eens afgebouwde kolencentrale of het verplaatsen van de Meyerwerf van Papenburg naar een diepwaterhaven. Overigens vormen ook de herstelmaatregelen die moeten plaatsvinden in de kijkrichting *Vitale natuur* – zoals het opnieuw met het estuarium verbinden van de vaak al vanaf de Middeleeuwen afgedamde riviertjes – een forse opgave.

De ontwikkeling in de kijkrichtingen *Functionele natuur* en *Beleefbare natuur* biedt meer ruimte voor economische ontwikkeling, maar stelt daar ook randvoorwaarden aan. Niet alles kan zomaar. Zo vraagt het tegengaan van horizonvervuiling om investeringen in bedrijfsinstallaties, en leidt het slimme baggeren er wellicht toe dat de meest diepstekende bulkcarriers het gebied niet meer zullen kunnen bevaren.

Met de kijkrichtingen hebben we de hoekpunten van de toekomst van het Eems-Dollardestuarium verkend. Het zijn extremen die laten zien wat in principe mogelijk is, maar praktisch misschien wel onhaalbaar. Dat geldt het sterkst voor de kijkrichtingen *Vitale natuur* en *Inpasbare natuur*. Want zowel alle ruimte bieden aan de ecologische ontwikkeling van het gebied, als helemaal geen rekening houden met ecologie, lijkt weinig realistisch.

Als we vanuit de hoekpunten echter terug redeneren naar de huidige toestand, dan blijkt dat een slimme combinatie van de kijkrichtingen potenties biedt voor zowel de ecologische als economische ontwikkeling van het gebied. Door slimmer te baggeren kan zowel een voldoende diepe vaargeul in stand gehouden worden als herstel van de natuurlijke morfodynamiek tot stand komen. Investerings in vispassages maken de migratie van trekvisen mogelijk. Bovendien kunnen de mogelijkheden die het gebied biedt voor veel ruimtevragende economische activiteit, benut blijven worden. Want die ruimte is er elders in Nederland niet meer.

Proces vraagt stevige rol (rijks)overheid

Dat er mogelijkheden zijn de economische ontwikkeling van het Eems-Dollardestuarium meer in balans te brengen met de ecologische ontwikkeling, wil nog niet zeggen dat die balans er ook komt. Tot nu toe blijken bedrijfsleven en natuur- en milieuorganisaties – die samen aan het e-pact werkten – nog niet op één lijn te kunnen komen. Een van de redenen daarvoor is dat het bij een evenwichtige economische en ecologische ontwikkeling van het Eems-Dollardestuarium gaat om collectieve waarden die de belangen van enerzijds individuele bedrijven en anderzijds natuur- en milieuorganisaties overstijgen.

Zowel bedrijven als NGO's geven aan dat ze om verder te komen in hun zoektocht naar een meer duurzame ontwikkeling, behoefte hebben aan duidelijkheid – een stip op de horizon voor zowel de ambities voor het gebied als voor ambities voor de energievoorziening in Nederland. Voor bedrijven is die duidelijkheid belangrijk omdat zij beslissingen nemen over miljardeninvesteringen met afschrijvingstermijnen over meerdere tientallen jaren. Voor NGO's biedt zo'n stip op de horizon duidelijkheid over hun onderhandelingsruimte.

De overheid is volgens zowel bedrijven als NGO's de aangewezen partij om de stippen op de horizon te plaatsen. De blik richt zich daarbij vooral op de rijksoverheid. Deze kan immers grote vraagstukken van nationaal belang overzien, zoals die van de energievoorziening van Nederland. De rijksoverheid staat daarnaast boven de belangen van lokale en regionale overheden, met name als het gaat om economische ontwikkeling en het tegengaan van krimp. De actoren die bij de ontwikkeling van dit gebied betrokken zijn, bedrijven en NGO's vragen daarmee feitelijk om het terugdraaien van de decentralisatie die op dit moment plaatsvindt.

Het verplaatsen van de Meyerwerf van Papenburg naar een diepwaterhaven zou enorme desinvesteringen met zich meebrengen.

Verantwoording

Bij de uitwerking van de vier kijkrichtingen voor het Eems-Dollardestuarium maakten we keuzes in de verschillende ontwikkelingsrichtingen die voor het gebied denkbaar zijn. Dat zijn onze keuzes. We hebben ons daarbij laten inspireren door de gesprekken die we voerden met vertegenwoordigers van bedrijven, natuur- en milieuorganisaties en overheden.

We spraken met:

<i>Jan Paul van Soest</i>	<i>Adviseur duurzame ontwikkeling, betrokken bij het e-pactproces.</i>
<i>Ester Kuppen</i>	<i>Beleidsmedewerker Waddenvereniging</i>
<i>Herman Verheij</i>	<i>Beleidsmedewerker Waddenvereniging</i>
<i>Siegbert van der Velde</i>	<i>Directeur Natuur- en Milieufederatie Groningen</i>
<i>Olaf Slakhorst</i>	<i>Juridisch beleidsmedewerker Provincie Groningen</i>
<i>David Kooistra</i>	<i>Marien ecooog, Provincie Groningen</i>
<i>Jose Kimkes</i>	<i>Directeur Stichting Bedrijven Eemshaven (SBE)</i>
<i>Monique van den Dungen</i>	<i>Adviseur overheid en milieu, Groningen Seaports</i>
<i>Rolf Schipper</i>	<i>Campagneleider klimaat en energie Greenpeace</i>
<i>Roel Kettenis</i>	<i>Project Director Magnum phase 2, NUON</i>
<i>Floske Kusse</i>	<i>Medewerker externe betrekkingen NUON</i>
<i>Tonny Hoorndijk</i>	<i>Beleidsmedewerker economische zaken Gemeente Delfzijl</i>
<i>Jan Mooi</i>	<i>Beleidsmedewerker arbeidsmarktbeleid Gemeente Delfzijl</i>
<i>Michiel Firet</i>	<i>Programmamanager Wadden, Staatsbosbeheer</i>

Colofon

De reeks 'WOT-papers' is een uitgave van de Wettelijke Onderzoekstaken (WOT) Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR. Een WOT-paper bevat resultaten van afgerond onderzoek op een voor de doelgroep zo toegankelijk mogelijke wijze. De maatschappelijke discussie waarbinnen en waarom het onderzoek is uitgevoerd, komt daarbij nadrukkelijk aan de orde, evenals de beleidsrelevantie en mogelijk de wetenschappelijke relevantie van de resultaten. WOT-paper 10 draagt bij aan de kennis die verwerkt wordt in meer beleidsgerichte publicaties zoals de Natuurverkenning 2011.

Project WOT-04-011-022

Onderzoeksopdrachten van de WOT Natuur & Milieu worden gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie. Deze paper is gemaakt conform het Kwaliteitshandboek van de unit WOT Natuur & Milieu.

Foto's: Mireille de Heer & Joep Dirkx

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu
Postbus 47, 6700 AA Wageningen
t (0317) 48 54 71, f (0317) 41 90 00
info.wnm@wur.nl; www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.